

אוריאל גלמן
השבילים היוצאים מלובלין

אוריאל גלמן

השבילים היוצאים מלובלין

צמיחתה של החסידות בפולין

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' עמנואל אטקס – יו"ר, פרופ' גור אלרואי, פרופ' אלישבע באומגרטן, פרופ' ירון הראל,
פרופ' מוטי זלקין, מר יחזקאל חובב, מר צבי יקותיאל, פרופ' יעקב שביט

מנהלת ההוצאה לאור: מעין אבינרי-רבהון

עורך ראשי: יחזקאל חובב

עריכה לשונית: אברהם בן-אמתי

הפקה והבאה לדפוס: טניה שרם

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

בית שלום עליכם

הקתדרה לחקר החסידות ע"ש ר' לוי יצחק מברדיטשב,

בחסות ר' לוי יצחק ויהודית רחמני, אוניברסיטת בר-אילן

הקתדרה לחקר יהודי פולין ותרבותה ע"ש מרסל ומריה רוט, אוניברסיטת בר-אילן

הקרן ע"ש ישראל וגולדה קושיצקי, המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו,

אוניברסיטת בר-אילן

מסת"ב 8-346-227-965-978

מספר קטלוגי 185-674

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ח

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 02/2018

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: אירית נחום

הדפסה: דפוס וכריכיית קורדובה

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא
25	פרק ראשון: המייסד: החוזה מלובלין
26	א. שחרות ונערות
29	ב. הדרך למנהיגות
34	ג. התמסדות: לובלין
48	ד. צדיק בא לעיר
56	פרק שני: יצירה
56	א. החסידות ועולם הספר
59	ב. כתיבה
61	ג. זיכרון בספר
64	ד. התקבלות
68	ה. הדרשה
81	פרק שלישי: הצדיק
82	א. כפל הפנים של הגשמיות
86	ב. 'אם אין קמח אין תורה': הצדיקות הגשמית
95	ג. בין המשכיות לחידוש
101	פרק רביעי: החצר: מנהיג ועדה
101	א. החצר: דפוסי ארגון
105	ב. העלייה לרגל
121	ג. כלכלת החצר ופרנסת הצדיק
132	ד. 'העולם': ההקשר הפופולרי
138	ה. 'בני היכלא': ההקשר האליטיסטי

146	פרק חמישי: בין העולמות
146	א. מאגיה וחזיונות: תחומי פעולה ואמצעים
163	ב. התגלות ומסורת: הלכה וחסידות
173	ג. משיח! הנפילה הגדולה
179	ד. משפחה, תלמידים ומורשת
195	פרק שישי: פשיסחה: המייסדים
195	א. חסידות של אמת: היהודי מפשיסחה
205	ב. חסידות של חכמה: ר' שמחה בונם מפשיסחה
215	פרק שביעי: יצירתו של מיתוס פשיסחה
215	א. גילוייה של פשיסחה
216	ב. דרך האמונה הטהורה: הדימוי המשכילי
222	ג. על חודה של חרב מסוכנת: מבט משולי החסידות
226	ד. 'האנקדוטה הקדושה' ואקזיסטנציאליזם חסידי: מבט נאו־חסידי
231	ה. תקופה חדשה בחסידות: מבט היסטוריוגרפי
236	פרק שמיני: מהפכה בחסידות?
236	א. בדלנות ומחלוקת
250	ב. אמת או משאלה
282	ג. סיכום: מהי פשיסחה?
286	אחרית דבר
293	רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים
343	מפתחות

מבוא

כשבאים ללובלין יצייר שהוא ארץ ישראל, וחצר הבית המדרש היא ירושלים, והבית המדרש הר הבית, והדירה אולם והעזרה והיכל, וחדרו היא קודש הקדשים והשכינה מדברת מתוך גרונו, אז יבין מה רבינו.
(בשם ר' אורי מסטרליסק: משה מנחם ולדן, נפלאות הרבי, ורשה תרע"א, עמ' 87)

המהלך בין נופיה הספרותיים של החסידות יגלה עד כמה הפכו צדיקיה המוקדמים לדמויות הוד מיתולוגיות הנערצות על חסידים ואנשי מעשה עד ימינו אלה. צדיקים אלו היו למושא מחקריהם של חוקרי החסידות הראשונים, שנמשכו אל עצמת החוויה החסידית כפי שהכירוה בעצמם או כפי שהיא נשקפה להם מבעד לספרותה, ותיארו על פיה את משנתה ואת תולדותיה. הגישה הביוגרפית המתמקדת בפרטי חייהם של מחוללי החסידות קנתה לעצמה אחיזה איתנה בהיסטוריוגרפיה של התנועה לכל תקופותיה. במשך זמן רב הייתה זו הגישה השלטת, ומטבע הדברים היא נטתה להתמקד בתולדותיהם של הצדיקים המפורסמים ביותר או של אלו החריגים והמסקרנים ביותר. למן העשור האחרון של המאה העשרים הולכת ומתרחבת יריעת המחקר ההיסטורי של החסידות, ומבטיה מופנים גם אל צִי הדרכים, אל עבר פינותיה הנשכחות והזנוחות של החסידות. הייתה עדנה לתקופות, טקסטים ואישים שבעבר לא עוררו עניין, וגוברת הנטייה לעסוק בסוגיות חברתיות, תרבותיות, הגותיות וספרותיות השופכות אור חדש על החסידות ותולדותיה.

מטרת חיבור זה היא להעמיד 'ביוגרפיה קיבוצית' של מנהיגות דתית-כריזמטית שהתרכזה במרחב גאוגרפי מוגדר בעידן שבו הלכה והתעצבה דמותה של יהדות מזרח אירופה עם כניסתה לעידן המודרני. פרקי הספר מתמקדים בדמויותיהם של החוזה מלובלין, מנהיגה הדומיננטי של החסידות בפולין במפנה המאה השמונה עשרה, ושל תלמידיו. האישים שיידונו בספר זה זכו זה מכבר לתיאורים ביוגרפיים, אך חיבורים אלו לא נקטו אמת מידה ביקורתית דייה כלפי המקורות, והם אינם מעודכנים בהתפתחויות שחלו בשדה המחקר ההיסטורי של החסידות בעשורים האחרונים. העיסוק בדמותם של המנהיגים הללו שואף להתעלות מעבר לעבודת הביוגרף; הוא אינו מתיימר להציג את

מבוא

כל קורותיהם ומעשיהם, אלא לצייר פרוסופוגרפיה של שכבת מנהיגות.¹ שאיפתי היא להציג את הדמויות הללו על רב־גוניותן: גם להציג את הקשרן הראלי וגם לתאר בפרטות את האינטראקציה שהתקיימה בין שכבת המנהיגות ובין קהילת חסידיהם. במובן זה הספר מתרכז בעיקר בדמותה של אליטה מנהיגה, אך הוא עומד באופן מובהק בתחום הזיקות שבין העילית הסמכותית ובין השכבות השונות של השדרה החברתית המונהגת.² כמה מחברים עמדו זה מכבר על מרכזיותה של המנהיגות באתוס החסידי. בפתח מאמרו הקלסי על טיפוס המנהיגות ומקורות סמכותה כתב אברהם יצחק גרין, כי 'לא היה נושא חשוב יותר לקבוצות החסידיות במחצית השנייה של המאה השמונה עשרה מאשר דמותה של המנהיגות'.³ דברים אלו נכונים גם בנוגע לחסידות של המאה התשע עשרה, בשעה שדפוסי המנהיגות שנהגו בידי ראשוני החסידים שימשו אבני פינה להבנייתה של תשתית ארגונית לתנועת המונים רחבה. הצדיק החסידי, כמודל מנהיגותי־רוחני חדש, היה גורם מרכזי בהצלחת התפשטותה של התנועה, ותרם לכיבוש ההישרדות שגילתה החסידות לאורך עידנים רוויי תמורות ומאבקים. היטיב לסכם זאת מנדל פייקאו', באמרו כי 'מה שמאפיין את רציפותה של החסידות כתנועה אחת המשתרעת בעיקולי ההיסטוריה היהודית רבת היסורים והתהפוכות [...] החל במחצית המאה השמונה עשרה באוקראינה ועד ימינו אלה – הוא הצדיקות כמוסד [...] הוא הברית התיכון המברית את כל פלגי החסידות למיניהם'.⁴

אחת מאשיות חקר הסוציולוגיה של הדת היא הצגת דפוסי מנהיגות דתית אידאלית, הכוללת טיפולוגיות של טיפוס מנהיגות לפי משתנים איכותניים (כדוגמת מקור הסמכות, מוקדי הכוח ויחסי מנהיג–מונהג) או פורמליים (כגון תחומי השפעה, מנגנונים ומוסדות, מאפיינים התנהגותיים).⁵ הגישה הטיפולוגית מקבלת משנה חשיבות במקרה של החסידות, מאחר שהמבנה הארגוני שלה הכתיב מציאות הטרזוגנית שבה נוסדו עדות

- 1 להפתחתו של המחקר ההיסטורי האיש־קבוצי והגדרותיו ראו סטון, פרוסופוגרפיה; קונרד, מרים וג', אמנות הפרוסופוגרפיה.
- 2 על מגמות עכשוויות בכתיבה ביוגרפית־היסטורית ראו למשל באנר, ביוגרפיה כהיסטוריה.
- 3 גרין, טיפולוגיה, עמ' 422.
- 4 פייקאו', חסידות פולין, עמ' 44.
- 5 הטיפולוגיה של מקס ובר, המשייכת מנהיגים לטיפוסים טהורים של סמכות לגיטימית (סמכות כריזמטית, סמכות מסורתית, סמכות חוקית־רציונלית), היא אולי המפורסמת ביותר בהקשר זה, והיא נידונה גם בהקשר החסידי תוך זיהוי הצדיק עם טיפוס המנהיג הכריזמטי. ראו ובר, על הכריזמה, עמ' 28–40. על מידת התאמת הטיפולוגיה של ובר למקרה החסידי ראו שארוט, חסידות וכריזמה, ולעומתו שגיב, השושלת, עמ' 181–182. ישנן כמובן עוד אפשרויות רבות לעריכת סקסונומיה של מנהיגות. ראו למשל באס ובאס, מנהיגות, עמ' 27–45.

מבוא

עצמאיות בעלות נטיות רוחניות וחברתיות שונות מאוד זו מזו. החסידים עצמם הכירו בביזורה של התנועה ובלגיטימיות של דגמי מנהיגות שונים בתוכה. הגישה הטיפולוגית איננה פרספקטיבה מחקרית חיצונית בלבד; כבר בתיאוריה המוקדמים ביותר של החסידות נעשו ניסיונות להגדרת קבוצות-משנה בתוכה לפי מגוון תכונות ומאפיינים. מגמה זו המשיכה אצל חוקרי החסידות, שאף הם נתנו סימנים בענפיה, אבל עד כה נעשו רק מעט ניסיונות להבנת הריבוד החברתי בקרב החסידים ולהגדרת מערכות היחסים ההדדיות בין מנהיגים ובין עדותיהם.

התגוונותה החברתית, התרבותית והרעיונית של החסידות מעמידה קשת רחבה של אפשרויות לטקסונומיה של מנהיגיה ועדותיה. בכל אשר נפנה בתולדות החסידות נמצא אותה השתרגות מסועפת של מודלים ושיטות, וניסיונות שונים לסווגם לפי תכונות ומאפיינים דומיננטיים. טיפולוגיה רווחת אחת מבוססת על שונות פנומנולוגית-תאולוגית בין פלגים חסידיים או בין תבניות הגותיות המנוסחות בכתביהם.⁶ שונות פנומנולוגית זו הוסברה על רקע ההקשר הגאוגרפי שבתוכו פעלו הקבוצות החסידיות השונות, וההקשר המרחבי הזה שימש אמצעי מוחשי יותר לאפיון.⁷ שורשיה של ההתפלגות הגאוגרפית מצויים בהיסטוריוגרפיה העצמית של החסידים, והיא אומצה גם על ידי חוקרים רבים, אף כי היא נוטה לעמעם את השונות בין קבוצות שפעלו זו לצד זו באותם מרחבים.⁸ החלוקה המרחבית מבוססת לרוב על מאפיינים אתנוגרפיים

6 כזו היא למשל האבחנה הנודעת של יוסף וייס בין 'חסידות של מיסטיקה' ל'חסידות של אמונה', הנוטלת דמויות-קיצון אידאליות ועורכת על פיהן דימוי קוטבי של זרמים מחשבתיים בחסידות. ראו וייס, מחקרים בחסידות ברסלב, עמ' 87–95. וייס יצר טיפולוגיה זו כתגובה לגישה מוכרת הרואה בחסידות תופעה מונוליתית: 'אחדות מהותית' [...] שאינה מופרעת אלא, אפשר, בהבדלים דקים של אטמוספירה או בחלוקה בלתי שווה במקצת של טעמים ונגינות'. תחת זאת הוא הכריז, כי במישור העיוני-רעיוני 'האחדות האידאלית נעשית מפוקפקת בשעה שאתה יוצא לבקש לה נקודת מבט אשר מעבר לשאלות הפולקלור החסידי' (שם, עמ' 87).

7 כך למשל נטה דובנוב לשייך נטיות רוחניות וארגוניות לקונטקסט סביבתי. ראו דובנוב, תולדות החסידות, עמ' 168–169; הנ"ל, דברי ימי עם עולם, עמ' 118.

8 ראו למשל הורודצקי, החסידות והחסידים, ד, עמ' צז–קד; רבינוביץ, החסידות הליטאית, עמ' 4–8; רבינוביץ, היהודי, עמ' סב–סד: 'שלשה זרמים רוחניים שונים בחסידות, שינויי הזרמים הם לפי מדרגתה הרוחנית של כל ארץ שבה מתרכזים המוני החסידים'. גישה זו מתבססת על הבנה אנכרוניסטית של התפתחותה של החסידות, כישות שהגיחה אל העולם בנקודת זמן אחת ובמקום אחד, ומשם הלכה ו'כבשה' בסופה את ארצות מזרח אירופה כולה, ובכל אחד מאזורי כיבושה עיצבה אתוס ייחודי. השוו דובנוב, תולדות החסידות, עמ' 215: 'ימים רבים עמדה פולין הפנימית עם מרכזיה לובלין, ווארשא וכל מדינת מזוהבה מחוץ לחוג השפעת החסידות, אבל בעשר השנים האחרונות למאה הי"ח [...] התפשטה כאן תנועת החסידות במהירות של נהר שוטף'; וכן שם, עמ' 325–326.

מבוא

ופולקלוריסטיים, ולעתים ניתן להראות כי דווקא קבוצות המרוחקות זו מזו דומות מבחינה ארגונית, רעיונית או תרבותית.⁹

יחד עם הזהירות הנדרשת בהגדרות מרחביות ספר זה מציג מחקר השוואתי בין מנהיגים ועדות שפעלו במרחב גאוגרפי תחום – פולין המרכזית. גבולותיו הפוליטיים של אזור זה היו נתונים לשינויים תכופים, ומאז חלוקות פולין ברבע האחרון של המאה השמונה עשרה המשיכו שטחי ממלכת פולין-ליטא לשעבר לעבור מיד ליד. בין השנים 1807–1813 התקיימה מידה של אוטונומיה במרכז פולין, 'דוכסות ורשה' – פרוטקטורט של צרפת; ואילו לאחר מפתח נפוליאון ובעקבות קונגרס וינה (1814/15) הוקמה ישות אוטונומית-למחצה, 'פולין הקונגרסאית' או 'ממלכת פולין', קונסטיטוציה בחסות רוסיה הצארית. מאחר שבמשך המאה התשע עשרה נותרו גבולותיה של פולין יציבים יחסית, יתמקד המחקר הנוכחי בענפי החסידות שפעלו באזור שיהפוך לפולין הקונגרסאית, אף כי חלקים ממנו עמדו קודם לכן תחת שלטון מעצמות החלוקה. בחסידות שהתפתחה באזור זה ניכרת מידה רבה של הטרוגניות; סוגים שונים של חסידויות פרחו כאן, עד כי קשה להציג הגדרה קולקטיבית של 'חסידות פולנית'. אך דומה כי ריבוי הפנים של החסידות באזור זה התאפשר דווקא לנוכח הדינמיקה הפוליטית והחברתית הייחודית של יהודי פולין המרכזית, שיצרה הקשר משותף של אתגרים והשפעות שעיצבו גם את החוויה החסידית המקומית.¹⁰

מסגרת הזמן של חיבור זה מקיפה את תקופת מנהיגותו של החוזה מלובלין ושל תלמידיו, ומשתרעת על פני כיוכל שנים: 1780–1830. בהיסטוריוגרפיה הקלסית של החסידות נחלקת תקופה זו לשתי חטיבות כרונולוגיות א-סימטריות, המובחנות על ידי שנת 1815 כנקודת תפנית משמעותית בתולדותיה. דובנוב למשל הצהיר כי שנת 1815, 'העומדת על גבול שתי תקופות בתולדות ישראל המדיניות, מסמנת גם כן גבול בין שתי תקופות בתולדות החסידות'.¹¹ חלוקה זו נסמכת על התבססותן של תופעות חברתיות בחסידות שהיו לצנינים בעיניהם של משכילים וחלק מהחוקרים המוקדמים, מאחר שהן סימלו את סופו של העידן הספונטני, שהיה פתח להתחדשות דתית-חברתית הכומסת גם

9 ראו אשכולי, החסידות בפולין, עמ' 34–36; אסף, חסידות פולין; הנ"ל, החסידות בהתפשטותה; דיינר, אנשי המשי, עמ' 29–40.

10 מיקוד גאוגרפי זה מאפיין את ספרו של וודו'נסקי, השכלה וחסידות. ראו גלמן, ביקורת. דיינר (אנשי המשי) נוטה לקשור בין מאפיינים פוליטיים של פולין ובין אופייה של החסידות שהתפתחה בגבולותיה. הוא מזהה זיקה בין המבנה הריכוזי של השלטון לדפוסי ירושת המנהיגות בחסידות, ועומד על מערכת הקשרים שנוסדה בין אליטה כלכלית יהודית לכמה מדמויות המפתח בחסידות.

11 דובנוב, תולדות החסידות, עמ' 332.

מבוא

פוטנציאל רדיקלית, ואת ראשיתה של התקופה המובנית, המקובעת וההיררכית. חוקרי הרעיונות החסידיים הצביעו גם הם על תהליך מקביל של תמורה מכרעת בצביונה הרוחני של החסידות כתנועה מיסטית, שאף היא התרחשה בראשית המאה התשע עשרה.¹² סביב שנת 1815 אכן התקיימו חילופי משמרות במנהיגות החסידית; היה זה סוף העידן שבו עמדו תלמידי המגיד ממזריץ' (לצד רבים אחרים שלא נקשרו בדמותו) במרכז השדרה המנהיגה. באותה השנה הלכו לעולמם החוזה מלובלין, שיעמוד במוקד חלקו הראשון של הספר, ועוד כמה צדיקים מובילים שפעלו בפולין ובגליציה, ועל כן היא מסמלת בנרטיב החסידי עידן חדש בתולדות התנועה. מעניינת העובדה, שציון קו פרשת המים בהיסטוריוגרפיה החסידית התבסס על תמורה פרסונלית במנהיגות הבכירה דווקא בתחומי פולין. וזאת תוך התעלמות מההקשרים הרחבים יותר של התפתחותה של החסידות והסתלקותן של כמה דמויות חשובות עוד יותר מהזירה הציבורית בשנים שקדמו לכך, וביניהן ר' שניאור זלמן מלאדי, ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, ר' ברוך ממז'בוז' ור' נחמן מברסלב. באמצע שנות העשרים של המאה התשע עשרה גם כן הלכו לעולמם כמה אישים חסידיים מפורסמים ובעלי מעמד ציבורי חשוב, כמו ר' אברהם יהושע השל מאפטא, ר' מאיר מאפטא, ר' שמחה בונם מפשיסחה ור' משה אליקים בריעה מקו'ניץ, וגם הם סימנו קץ עידן בתולדות התנועה.

התחום הכרונולוגי של הספר הנוכחי מגשר אפוא בין אחרית העידן שנהוג לכנותו 'החסידות המוקדמת' ובין התחלותיה של תקופת 'החסידות המאוחרת'. גשר זה נמתח מתוך תפיסה מחודשת של מהלך הפיכתה של החסידות לתנועה, שאיננה מקבלת את המסקנות ההיסטוריות העולות מן הכרונולוגיה הקלסית אלא בוחנת את רציפות התפתחותה לאורך זמן. היא רואה בעידן ההתפשטות והמיסוד של החסידות לאורך המאה התשע עשרה מרחב חשוב ביותר למחקר דווקא בשל התקבעותם ותפוצתם של דפוסי הארגון והרעיונות שנוצרו בעשורים האחרונים של המאה השמונה עשרה. דווקא התקופה שנראתה כקצה של ההתעוררות הרוחנית של החסידות המוקדמת, וזוהתה כעידן של נסיגה, שקיעה והתנוונות, הולכת ומתבררת כפרק הזמן המכונן של החסידות,

12 דובנוב, לדוגמה, חתם את המסגרת הכרונולוגית לספרו בשנה שסימלה בעיניו את סוף עידן 'תקופת הגידול וההתפשטות', שכן מאז 'תורת החסידות הולכת ונבלעת בתוך פולחן הצדיקות, שהיא יורדת יותר ויותר באיכותה, מאפילה על מאור השכל שביהדות ומעוררת שנאה קנאת לחופש הדעות של המשכילים החדשים'. לדעתו, משעה שהפכה תורת הצדיק והדבקות בו לאחד מעיקריה החשובים של החסידות נגזר דינה לשקיעה ולניוון (דובנוב, שם, עמ' 37). במחקריו של פייקאו' בולטת מאוד החלוקה הזו לתקופות והעמדה השיפוטית כלפי 'החסידות המאוחרת'. זוהי המסגרת הכרונולוגית המדריכה לפחות שניים מספריו – חסידות פולין והנהגה החסידית.

מבוא

שבו היא הגיעה לשיא התפשטותה ובו השיגה את מרב כוחה והשפעתה על יהדות מזרח אירופה.

לעומת הנרטיב הקלסי של החסידות, הנסמך כמובן על ההיסטוריוגרפיה החסידית, מקובלת כיום על חוקרי החסידות הדעה, שיש לראות בחוג הבעש"ט רק גרעין היולי (רעיוני ואנושי) למה שעתיד להיקרא 'תנועת החסידות', ואילו זו התפתחה ברבות הימים ותפקדה כאורגניזם בשל ומגובש בעקבות פועלם של המגיד ממזריץ', תלמידיו ובני זמנם.¹³ עם זאת, על אף התקבלותה הרחבה של הטענה המאחרת את הופעתה של החסידות כתנועה לשלהי המאה השמונה עשרה, היא איננה מיושמת בחקר כלל הסוגיות החברתיות-ארגוניות של ההווה החסידית.

בבסיסו של המחקר הנוכחי עומדת הנחת יסוד עקרונית המטמיעה את הכרונולוגיה החדשה הזו במגוון סוגיות של הגות וחברה בתולדות החסידות בפולין. ההנחה אומרת, כי אף שהמגיד ממזריץ' אכן היה זה שהניח את היסודות הארגוניים לתנועה, בעצם כך שייסד חצר חסידית והחל בהפצת הבשורה הדתית החדשה לציבור רחב, אלו היו עובדיים מבחינת התפתחותם, היקפם וקהלי היעד שלהם. לפיכך יש לראות רק בפעילותם של תלמידיו (ושל רבים אחרים מבני זמנם שלא היו קשורים למגיד אבל בוודאי נטלו חלק מכריע בהתרחשויות) את הפרק העיקרי שבו נוצרו הכלים המעשיים שאפשרו את הפיכתה של החסידות מ'חבורה' ל'תנועה'. אישים אלו מבטאים את ההתפצלות לכיוונים הגותיים מחודשים, את לבטי המנהיגות, את מיסודם של דגמי מנהיגות כריזמטית שונים ואופני הורשתה, את בנייתן של חצרות שונות ואת עיצוב פניה של התנועה על קשת גווניה לעתיד לבוא. למעשה ניתן לדבר על תנועה של ממש, בעלת אופי מגובש, זהות נבדלת ומוסדות המעוגנים במסורת רעיונית מחודשת, רק בראשית המאה התשע עשרה.¹⁴ החווה מלובלין, עמיתיו ותלמידיו מסמנים את תקופת הביניים הקריטית שבה התגבשו מאפיינים אלו, והם עומדים כגשר הנמתח מסופו של עידן ההתנסות וההתהוות אל עבר ספה של תקופת ההתבססות בראשית המאה התשע עשרה. הספר עוסק בעידן מכריע בתולדות החסידות בכלל וזו שבפולין בפרט, שבו נוצקו התבניות הארגוניות

13 עמדה זו, המאגרת את התפיסה ההיסטוריוגרפית הישנה ואת הנרטיב החסידי, נוסחה בהרחבה אצל רפפורט-אלברט, החסידות אחרי 1772.

14 כאן הלכתי בעקבותיו של משה רוסמן, שהציע תיקוף מחודש להתפתחותה של החסידות. ראו רוסמן, החסידות כתופעה מודרנית; הנ"ל, מבוא הבעש"ט, עמ' xxxi-xxx. העמדה שנקטתי מתאימה למחקר המעודכן על מנהיגות כריזמטית בתנועות דתיות חדשות, המראה כי לקצב התפתחותה של התנועה השפעה מכרעת על אופי המנהיגות ועל אופני הורשתה. ראו למשל מלטון, כשהנביא מת.

מבוא

שהפכוה לתנועה דתית-חברתית בעלת משמעות היסטורית עמוקה, שליווה לכל אורך דרכה הפתלתלה ושמלוות אותה מאז ועד ימינו.

את הנרטיב הזה אני מבקש לעגן ולבסס לאורך פרקי הספר בעזרת הדגמת התעצבותה של המנהיגות החסידית בפולין בתקופה האמורה, שמצד אחד ממשיכה כמה ממאפייניה המובהקים של החסידות כפי שהתקיימו בפודוליה ובוולין באמצע המאה השמונה עשרה, אך מצד שני פותחת בתהליך של מיסוד התצורות המוכרות לנו מ'תור הזהב' של החסידות לאורך המאה התשע עשרה. נזילותן היחסית של תבניות ארגוניות בחסידות בפולין, כגון מעברים בין-דוריים, ירושת מנהיגות, יחסי רב ותלמיד, מתכונת החצר ועוד (כפי שנרחיב על כך להלן), משקפת היטב את השלב ההתפתחותי הביניים שבו עמדה החסידות בפולין בתקופה זו.

המקרה של החסידות בפולין הוא ייחודי לבדיקת הדינמיקה של התפשטות התנועה על פני ארצות מזרח אירופה. מעט המידע שיש לנו על חוגי החסידים המוקדמים (עד לשנת 1772) מלמד שעיקר פעילותם התקיימה באזורים של פודוליה וולין, וידועות רק דמויות מעטות שהשתייכו לחוגים אלו ובאו מחוץ לפלכים האמורים. אולם לאחר מות המגיד ובמקביל לחלוקות פולין ברבע האחרון של המאה השמונה עשרה ניכרת עלייה דרמטית בנוכחותם של צדיקים וחסידים מחוץ ל'ערש החסידות', והיא הורגשה במיוחד בגליציה ובפולין המרכזית. ניתן להצביע על נטייה ניכרת של מרכז החסידות, כאשר המרכזים החדשים תופסים עמדת עליונות בעשורים הראשונים של המאה התשע עשרה. עד לשנות השמונים של המאה השמונה עשרה פעלו בפולין המרכזית רק כמה חבורות קטנות ועצמאיות של חסידים, שהיו על פי רוב בעלי זיקה אל חוגי המגיד ממזריץ' ותלמידיו. ידוע לנו על נוכחות של תאים חסידיים בריצ'וול, באוסטרובצה, באפטא, בז'ליחוב, בפרבר הוורשאי פראגה ועוד. בין המנהיגים המקומיים בתקופה זו מתבלטים כמה רבני קהילות, וביניהם ר' שמואל שמלקה הורוויץ (1726–1778), ששימש רבה של ריצ'וול בשנים 1754–1766, וממנה עבר לשיניאבה, ובשנת 1773 היה לרב בניקלשבורג שבמורביה, מחוץ לגבולות התפשטותה של החסידות. ר' לוי יצחק, שהתפרסם מאוחר יותר כצדיק מרכזי באוקראינה, היה רבה של ז'ליחוב, וממנה הוא עבר לפינסק בשנת 1776, ולבסוף קבע את מושבו בברדיצ'ב בשנת 1785. מלבדם פעלו כאן עוד כמה דמויות פחות מוכרות, אך את כל קבוצות החסידים המוקדמות הללו יש לראות כגרעיני התהוות ראשוניים בלבד ולא כמרכזי חסידות מבוססים. גם אם היו אישים שהצליחו לקבץ סביבם מאמינים, עדיין היו אלו קבוצות זעירות של חסידים שלא משכו תשומת לב מיוחדת. עיקר התבססותה של החסידות בפולין הייתה ממפנה המאה השמונה עשרה ואילך. רק אז חלה עלייה הדרגתית בנוכחותם של צדיקים ושל חצרות פעילות, בעיקר

מבוא

באזור המזרחי של פולין המרכזית, שהיה מיושב יותר ביהודים ורובו בא תחת שלטון אוסטרי בחלוקה הראשונה והשלישית, ופחות בפולין־גדול (Wielkopolska) ובצפונה של פולין.¹⁵ היותה של החסידות באזור זה 'חדשה' יחסית היא שגרמה לכך שנשמתו בה מרכיבים שאפיינו דווקא את החסידות בראשיתה, או ששוחזרו מכורח המציאות של הקמת המרכזים החדשים של התנועה בפולין והעתקת המבנים החברתיים למרחבים חדשים של השפעה.

בעקבות פרסום המונוגרפיה הראשונה שלו המוקדשת לר' יעקב יצחק 'היהודי' מפשיסחה בשנת 1932 שיגר צבי מאיר רבינוביץ (1908–1991) איגרת אל שמואל אבא הורודצקי, ובה הפציר בו כי יואיל לפרסם מאמר ביקורת על ספרו החדש כדי שיתגלה טיבו בעולם. מאיגרתו עולה מצב חקר תולדות החסידות בפולין בזמנו:

חסידות זו עדיין לא זכתה ל'שיווי־זכויות' בספרותנו החדשה. המגיד מקוויניץ והחזון מלובלין הם עוד – לפי דעת דובנוב – בחזקת רמאים פשוטים, בהסתמכו על 'זמיר עריצים' וספרות ההשכלה.¹⁶ עפ"י תעודות ומסורות יש בידי לברר עד כמה דעה זו היא רק פרי שנאה עזרת. אדרבה, דווקא החסידות הפולנית היתה מיוסדת בעיקרה על יסוד אהבת ישראל ושנאת בצע מוחלטת [...] כשתתגלה החסידות הפולנית במהותה האמתית לעיני העולם, תבוא אותה מהפכה בהשקפות השוררות היום בדברי ימי היהדות באירופה המזרחית, והרבה דברים שהיו מקובלים לאמתיים יָראו ערומים בתרמיתם ושנאתם, ולעומתם 'יתגלו' מעינות חדשים של תפארת, אהבה ועומק־מחשבה.¹⁷

היעדר מוחשי זה בכתיבת תולדות החסידות בפולין היה לא רק על רקע גאוגרפי, אלא כמובן גם על רקע כרונולוגי; המחקר המוקדם העדיף את העיסוק בדורותיה הראשונים של החסידות ובדחייתה של זו המאוחרת כתוצר מנוון וירוד של הרעיון ה'מקורי'. מאז כתב רבינוביץ את הדברים הלכה וגברה הביקורת על גבולותיה המצומצמים של ההיסטוריוגרפיה, בין היתר בשל העיסוק הבלעדי ב'חסידות המוקדמת', שגרם להתעלמות כמעט מוחלטת מזרמים חסידיים שצמחו באזורי התפשטות המאוחרים של החסידות, כדוגמת פולין המרכזית.

15 ראו על כך בהרחבה וודוֹ'ינסקי וגלמן, גאוגרפיה חסידית, עמ' 186–189.

16 ראו למשל דובנוב, תולדות החסידות, עמ' 325–326.

17 המכתב, שנשלח מקרקוב בשנת 1933, שמור בארכיון מכון גנזים, מס' 35/22716. תודתי לגדי שגיב על שמסר לי צילום של המכתב. דברים דומים הביע רבינוביץ בהקדמה לספרו: רבינוביץ, היהודי, עמ' viii.

מבוא

חסרונו של מחקר ביקורתי בחלק מהתמות והעידנים של תולדות החסידות, שהיא מן המפורסמות שאינם צריכים ראייה, הולך ומתמלא בהדרגה בשנים האחרונות, ולא נפקד גם מקומה של החסידות בפולין על תולדותיה ורעיונותיה. עם זאת, כפי שהעיר דוד אסף בפתח סקירתו הביבליוגרפית של המחקר בתחום, 'על חסידות פולין', שהיא זירת ההתרחשות העיקרית של החסידות במאה ה"ט, חסרים עדיין מחקרי יסוד שיטתיים, שיפרשו את התמונה ההיסטורית, הביוגרפית והכרונולוגית במלואה'. וזאת אף שלדבריו 'הולכת ונרקמת תשתית ביבליוגרפית מספיקה, המעמידה לרשות חוקרי החסידות המאוחרת נקודת מוצא למחקר מבוסס וחסר פניות'.¹⁸

חלק מהיעדר זה הולך ומתמלא בשנים האחרונות, שבהן רואים אור מחקרים חדשים המבטאים מבט מורכב וביקורתי יותר כלפי המקורות ומרחיבים את הדיון אל תחומים, אישים וטקסטים שלא נידונו בעבר. באחרונה התפרסמו כמה מחקרים חלוציים המשלבים מקורות ארכיוניים רבים. כוונתי בעיקר לעבודותיהם של מרצ'ין וודו'נסקי וגלן דיינר, המעמידים תמונה מלאה יותר של יסודותיה החברתיים, הפוליטיים והתרבותיים של החסידות בפולין, כל אחד על פי דרכו.¹⁹ אך מחקרים אלו אינם מתיימרים לעסוק בתשתית הבסיסית של המחקר הקלסי של החסידות, שהוא כאמור ביוגרפיות של חיי הצדיקים ומנהיגותם, אלא ביחסיה של החסידות עם סביבתה היהודית והלא-יהודית, בממדיה הדמוגרפיים והגאוגרפיים ובשאלות קונטקסטואליות, שאי אפשר להגזים בחשיבותן להכרת עולמה של החסידות. עדיין ניכר צורך במחקר תשתיתי וביקורתי של תולדות מייסדיה של החסידות בפולין, של כתביה והגותה ושל התפתחותם של זרמים ודגמי מנהיגות שונים בתוכה.²⁰ עבודת התשתית הזו נעשתה בשנים האחרונות לגבי אזורים אחרים; בידינו כיום מחקר ביקורתי ועדכני על תולדות המנהיגות החסידית ברוסיה הצארית ובגליציה, וספרי זה הוא צעד לקראת מילוי הצורך הבולט במחקר

18 אסף, חסידות פולין ביבליוגרפיה, עמ' 357. מאמר זה כולל סקירה מקיפה של הספרות הרלוונטית עד לשנת תשנ"ד. ברשימה הביבליוגרפית לספר זה יוכל הקורא לאתר את פירוט המחקרים שראו אור מאז.

19 וודו'נסקי, השכלה וחסידות; הנ"ל, חסידות ופוליטיקה; הנ"ל, תעודות; דיינר, אנשי המשי. חשוב לציין את ההיסטוריוגרפיה החסידית-הפנימית, שמלבד הפוריות שלה במונוגרפיות על תולדות החסידות היא מפרסמת כתבי עת ייחודיים, כגון 'נחלת צבי', 'שפתי צדיקים', 'היכל הבעש"ט', ועוסקת רבות בהדרה מחודשת של ספרי דרוש ובליקוטי תורות. חיבורים אלו מגיבים לחיבורים אקדמיים ומובילים לשיח מורכב שיש בו פוטנציאל חיובי לשני הצדדים.

20 אסף (חסידות פולין ביבליוגרפיה, עמ' 364, 366) כבר הצביע על החסר במחקר שיטתי בדמותם של החוזה מלובלין וצדיקי בית פשיסחה, העומדים במרכזו של ספר זה.

מבוא

מקביל על החסידות בפולין.²¹ הביוגרפיה הקיבוצית של האישים האחראיים לעיצוב פניה של החסידות בפולין ממלאת חסר מוחשי בפסיפס ההיסטוריוגרפי של החסידות. בניגוד לתיאורים הקודמים של מושאי המחקר הנוכחי הספר מתבסס על מקורות ונתונים החורגים מעבר לידע פנים-חסידי, ופונה לאפיקים שלא הוסבה אליהם תשומת לב יתרה בחיבורים קודמים. כל הקורא את הביוגרפיות המוקדמות של האישים שיידונו כאן יגלה, כי הן מתמקדות באנקדוטות שיש בהן אולי מסר מוסרי או סיפוק סקרנות, אך אין בהן ראייה שלמה של התפתחות כרונולוגית בתוך קונטקסט רחב של זהויות ואתגרים. רבים מכותבי תולדות החסידות התבססו על חיבורים המשתייכים באופן מובהק לסוגה 'ביוגרפיה קדושה'.²² ספרות זו יועדה לנטות גשר מעל לפערים כרונולוגיים בין זמן האירועים ובין העלאתם על הכתב כמוצר הנגיש לקוראים ולשכנעם לאמץ דימוי מסוים, עמדה דתית ייחודית או תפיסה אידאולוגית ממורשת העבר כדגם ראוי לחיקוי בהווה. היא מציגה דגמים אידאליים של 'אנשי מופת' בעזרת הנרטיב האגדי המשופע בנימוט דידקטיות ואפולוגיות. רוב מניינו ובניינו של מאגר המקורות לתיאור החסידות בפולין נדפס החל בשנות השישים של המאה התשע עשרה, כחלק מ'תור הזהב' של הדפסת הספרות החסידית.²³ בשימוש במקורות כמו ספרות האגדה והליקוטים המאוחרת כמקור היסטורי יש להביא בחשבון גם את אופייה האינטרסקטואלי ואת אופני התהוותה, כתיבתה והדפסתה. רבים מהקבצים החסידיים המאגדים מבחר מסורות אוֹרֵליות ומציגים אותם בכתובים ובדפוס בפני הקוראים נוצרו כמפעל איסוף קולקטיבי (Collective Authorship) של קהילת המאמינים, שהיא גם הצרכנית התרבותית של קבצים אלו.²⁴ בשל כך נקטו מחברים רבים גישה ביקורתית כלפי קורפוס ספרותי זה, הנע בין חוסר נוחות כלפיו או אף דחייתו כליל מהדיון ההיסטורי ובין ניסיונות לגיבוש שיטות תיוג

21 אלו הם חלק מהמחקרים האחרונים בתחום זה: אטקס, בעל התניא; אסף, דרך המלכות; הנ"ל, הציץ ונפגע; שגיב, השושלת; לוריא, עדה ומדינה.

22 במחקר העכשווי בספרות הקדושים במסורת הנוצרית ניכרת נטייה שלא לכנות ספרות זו 'הגיוגרפיה' בשל הקונוטציה הבעייתית שנקשרה למונח, אלא לכנותה 'ביוגרפיה קדושה' ('Sacred Biography'). ראו למשל הפרמן, ביוגרפיה קדושה, עמ' 15–18. המונח 'הגיוגרפיה' נכנס לשימוש כהגדרה לסוגה ספרותית זו רק באמצע המאה התשע עשרה. ראו ליפשיץ, הגיוגרפיה כהיסטוריה, עמ' 108–113.

23 עד כה טרם נערכה רשימה ביוֹ-ביליוגרפית שלמה של הספרות החסידית, לרבות ספרות האגדה שלה. רשימות חלקיות מצויות אצל דובנוב, תולדות החסידות, עמ' 382–396; דינר, אנשי המשי, עמ' 245–252; אלשטיין, בואו לתקון. הרשימה המלאה ביותר לעת עתה היא סטפנסקי, רשימת ספרי חסידות.

24 ראו בהרחבה גלמן, מדריך למחבר.

מבוא

של מהימנות ושמישות.²⁵ במקום הגדרות אפרוריות המחילות מדרג מהימנות ושמישות כלפי המקורות ננקטה במחקר זה התייחסות פרטנית עניינית לכל פרט של מידע היסטורי ולכל מסורת חסידית, תוך הימנעות מכוונת מתיוג אפרורית של חיבורים או מחברים.

כבר לפני כמאה שנים הציע ההיסטוריון הצרפתי הנודע מרק בלוך (1844–1886) גישה מעין זו בנוגע לכל מקור המשמש את ההיסטוריון בעבודתו, והיא נדרשת ביותר במקרה החסידי, שבו יש לתת מקום חשוב לתפיסות העצמיות של החסידים. אך יש גם להימנע מלקבל אותן בלי להפעיל כלפיהן אמות מידה ביקורתיות.²⁶ מאחר שספרות האגדה החסידית נוצרה כמצרך תרבותי שמטרתו האדרת שמם של צדיקים מסוימים ושימור צביון רוחני מסוים, והיא בוודאי איננה תוצר של מיזם מודע לשימור ולתיעוד היסטורי, היא תשמש 'תנא דמסייע' לסימוכין אחרים, ותוצג כנקודת מבט אותנטית אך רטרופקטיבית על אירועים היסטוריים.²⁷

לצד ספרות האגדה תשמש אותי ספרות הדרוש כמייצגת את מערכת המונחים והערכים התרבותיים של צדיקי החסידות. דרכי במחקר זה הייתה לאפשר למקורות החסידיים לדבר בעד עצמם.²⁸ ההנחה האפרורית שלי היא שיש במקורותיה של הקבוצה הנחקרת עצמה מבט אותנטי מבחינתה, אף אם אין הוא מתקבל בבחינה ביקורתית, ולפיכך מדובר בסיפור שהיא מספרת לעצמה על עצמה.²⁹ מלבד ספרי הדרוש והאגדה נעשה כאן שימוש במגוון רחב של סוגות המשיקות לספרות הפנים-חסידית והמשלימות

25 לסיכום העמדות השונות להתמודדות עם האגדה החסידית כמקור היסטורי ראו דיינר, הסיפור החסידי. המחבר נוטה להבחנה סינכרונית בין ספרות 'היסטורית' לספרות 'פולקלוריסטית', ולהבחנה דיאכרונית המבוססת על בדיקת שלשלת המסירה של תוכן הספרים ועל זיקתו האישית של המלקט אל האירועים המתוארים בספרו.

26 ראו בלוך, הרהורים של היסטוריון, עמ' 50–51, מתוך מאמרו 'ביקורת היסטורית וביקורת העדות' (1914): 'ההיסטוריון אינו מציב בצד ימין את העדים הטובים ובצד שמאל את הרעים. לגביו אין עדים טובים, אשר אפשר לסמוך עליהם אחת ולתמיד, אגב ויתור על כל ביקורת [...] יחד עם זאת, אין עדים רעים, אפילו סיפור צולע עד מאוד עשוי לכלול פרטים מועילים [...] עדות אינה יחידה אחת שלמה, שכל כולה אמת או כל כולה שקר. כדי להפעיל עליה ביקורת יש לפרקה לגורמים, ולבחון אותם בזה אחר זה'.

27 לעיון בשאלות המתודולוגיות של השימוש באגדות ראו רוסמן, היסטוריה יהודית, עמ' 194–207. במקום אחר מרחיב רוסמן בעניין הגישות השונות למקורות מעין אלו, בין 'שמישות' לבין 'אמינות' היסטורית. ראו רוסמן, מקורות עבריים.

28 מתודה זו, שלפיה הדרך להבנת תופעה דתית עוברת דרך נקודת הראות הייחודית של מאמיניה, בעוד פרשנותה ההיסטורית נבנית במינוח מחקר, אומצה בידי חלק מחוקרי תולדות הדתות, והיא מושפעת במיוחד מגישתו של אליאדה: אליאדה, מיתוסים, עמ' 13. וראו עוד גלמן, אברהם, עמ' 9–12.

29 ראו גייץ, עבודות וחיים, 31–54; קיטיאמה וכהן, סוציולוגיה תרבותית, עמ' 65–66; ברי וטרינדיס, פסיכולוגיה בין-תרבותית.

מבוא

את התמונה ההיסטורית העולה ממנה, וביניהן חומר מהארכיונים הפולניים, ספרי שו"ת והלכה וחיבורי פולמוס מאת מתנגדים ומשכילים. נעשה כאן שימוש בתבונות מתחום האנתרופולוגיה והסוציולוגיה בכלל והסוציולוגיה של הדת בפרט המבארות תחומים רבים בחיי החסידים במזרח אירופה, כמו גאוגרפיה, דמוגרפיה, כלכלה, החצר, העלייה לרגל, תרבות הספר ועוד. כל זאת בהתחשב בהקשרים הרחבים ביותר של נושאים אלו, ובכללם התרבות הפולנית הלא־יהודית שבתוכה התפתחה החסידות, והמסורת הקבלית־רבנית שממנה באה ושעמה שוחחה.

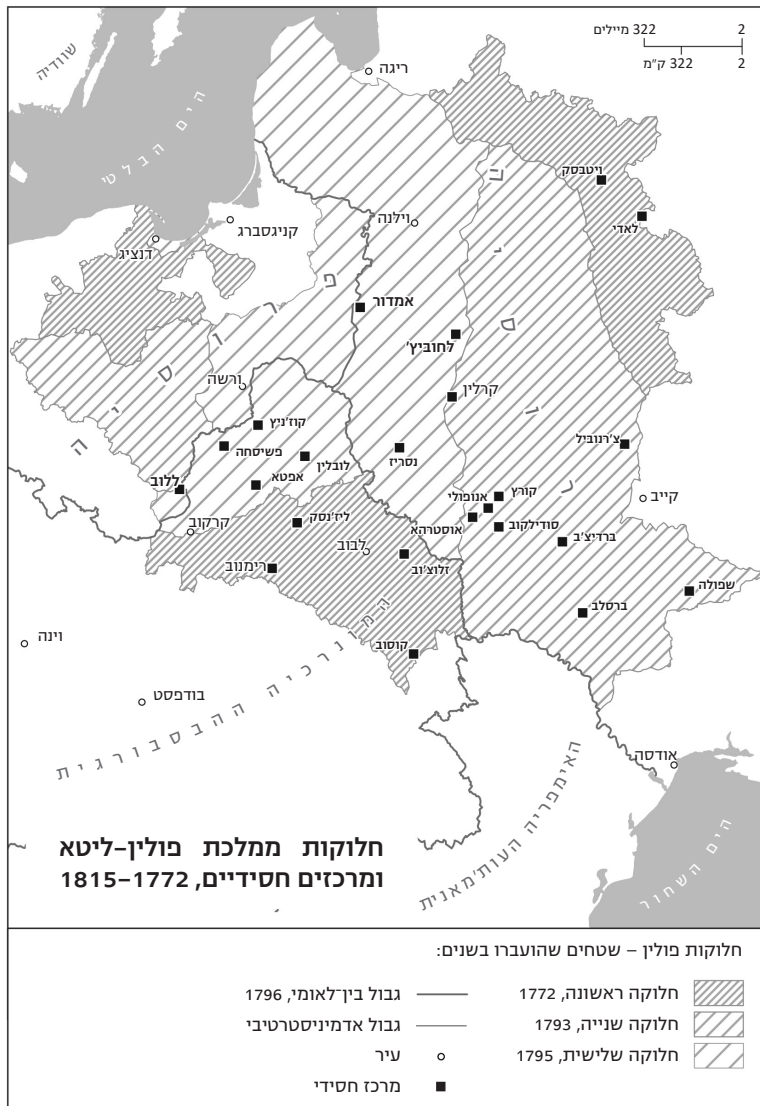
חלקו הראשון של הספר מוקדש לדמותו ההיסטורית של החוזה מלובלין ולפועלו כמנהיג של חסידים. חלק זה פותח בתיאור ביוגרפי של התחנות העיקריות בחיי החוזה, עד להקמת החצר העירונית בלובלין בשלהי המאה השמונה עשרה. הפרקים שאחריו (השני והשלישי) כוללים את תיאור חיבוריו של החוזה, שהוא כתב בעצמו בראשית תקופת מנהיגותו, ואת 'תורת הצדיק' המפותחת בהם. מכאן ממשיך הספר לעסוק בגלויים המעשיים של מנהיגותו, מתוך תפיסה המזהה מעגליות בין החידושים התאולוגיים לבין הביטוי המעשי שלהם בהנהגת החסידים. הפרק הרביעי מתמקד בחצר, על כל המשתמע ממנה על מערכת היחסים ההדדית בין המנהיג לקבוצות שונות של חסידים, ואילו הפרק החמישי פורס את תחומי העיסוק של החוזה במסגרת מנהיגותו, ואת הפרקטיקות המאגיות והמיסטיות שרווחו בסביבתו.

חלקו השני של הספר עובר לעסוק בדור תלמידיו של החוזה, ומתמקד במיוחד בראשיתה של חסידות פשיסחה, הנתפסת באורח מסורתי כזרם חסידי יוצא דופן וייחודי. לאחר סקירה היסטורית של חיי מחולליה של חסידות פשיסחה (פרק שישי) עוסקים שני פרקיו האחרונים של הספר בגלגוליו של המיתוס הפשיסחאי, השכבות השונות של פיתוח הנרטיב של פשיסחה כזרם מהפכני, ובניסיון לעמוד על הסיבות למיתוס זה ועל מהימנותם של מרכיביו. בתוך כך מתבהרות שיטות מנהיגות שונות שרווחו בין תלמידי החוזה, והן מאפיינות קשת רחבה של גוונים חסידיים בתקופתם.

מעבר לעובדה שמושאי המחקר הנוכחי, על האיש והתמות הנידונים בו, טרם זכו לעיון מחקרי ממצה וביקורתי, הרי שהעקרונות המתודולוגיים שננקטו בקריאת הטקסטים ובסוג השימוש שנעשה בהם מהווים מבט חדש על תולדות החסידות בתחום הגאוגרפי והכרונולוגי המדובר. הספר עומד על פרשת דרכים בתולדות החסידות, שלא זו בלבד שהיא קריטית להבנת דפוסי ההתפתחות שלה, אלא היא מרכזת בתוכה את ראשית הופעתו של מנעד התופעות החברתיות והתרבותיות שעיצבו את החסידות לדורותיה.

מבוא

חלוקות ממלכת פולין-ליטא וחצרות חסידיות מרכזיות, 1815–1772

Marcin Wodziński & Uriel Gellman, 'Expansion of Hasidic Leadership',
in *Historical Atlas of Hasidism*, by Marcin Wodziński, cartography:
Waldemar Spallek (forthcoming, 2018), section 2.1

Preface

were an important part of the leadership forging this process, and they were fully aware of the great challenge before them. In retrospect, precisely the late phase seems to have established the Hasidic idea as an ethos and indicated its success. The Seer of Lublin, his fellow tsaddikim, and his disciples stand in the midst of an interim period marking the end of the formalizing era and the onset of the establishment era. This was a crucial time in the history of Hasidism, when the foundations were forged for generations to come.

This study presents for the first time from a critical perspective the history of early Hasidism in Poland. This book challenges many of the old conventions in the history of Hasidism, while it relies on new texts and presents new questions that can be used for the historical analysis of Hasidism in other regions and other periods.

Preface

nineteenth century – the founders of the Hasidic court of Przysucha: Rabbi Jacob Isaac “The Holy Jew” (1766–1813) and Rabbi Simhah Bunim (1765–1827). Przysucha Hasidism has been repeatedly imagined as an allegedly “rational” and unique faction within Polish Hasidism, which avoided many of the forms of leadership and social behavior accepted widely by other Hasidic groups. Through a careful reassessment of the sources, this study comes to the conclusion that this familiar image was exaggerated and developed only in rather late accounts.

Classic periodization of the history of Hasidism saw an essential partition between two essential phases: “Early Hasidism” and “Late Hasidism”, with the year 1815 dividing them. While the first phase has received much attention in “canonical” studies, the second has suffered from relative neglect until quite recently. “Late Hasidism” had the image of retreat and degeneration in comparison with the formative stages of spiritual regeneration of the mid and late eighteenth century. Typically, nineteenth-century Hasidism was perceived as a retreat from the social and spiritual visions of the early masters.

This book bridges the two “classic” periods and suggests that the gap between them is not as dramatic as previously believed. It presents a more balanced view of the image of what was once regarded as “Late Hasidism” in comparison with “Early Hasidism”. It is now well-established among historians of Hasidism that the movement was not established by the Ba’al Shem Tov or by his contemporaries, and that the preliminary steps towards development, taken only in the time of the Maggid of Mezritsh, were fundamental. The movement crystallized during the next stages leading up to the beginning of the nineteenth century. Only at the stage described in this book, did Hasidism complete the critical step of turning into a movement.

One can view the changes taking place during this later phase as an expression of the restructuring of the Hasidic ethos in light of the historical developments, the diversification of the target audience, and the adoption of forms for introducing it to the new heterogeneous community. Actually, this later phase occurred when the innovations of the earliest masters had already been widely acknowledged within the movement. The figures dealt with here

Preface

“When arriving at Lublin one should imagine he had arrived to the land of Israel. The tsaddik’s court is Jerusalem, his *Beit Midrash* – the Temple Mount, his home – the sanctuary, his room – the Holy of Holies and the Divine Presence is speaking from his throat. If you do so, you may start to understand who our master truly is!”

(M. M. Walden, *Niflaot haRabi*, Warsaw 1911, p. 87).

This saying, ascribed to one of the disciples of the tsaddik of Lublin, demonstrates the great admiration Hasidim had for their masters, as the tsaddik’s dwelling came to be the center for religious activity and his very presence symbolized the divine presence. Undoubtedly, the most permanent and visible component of the historical Hasidic movement is the leader – the tsaddik or rebbe.

This book’s objective is to present biographies of Hasidic charismatic religious leaders operating in central Poland (the region known since 1815 as Congress Poland) between the years 1780 and 1830. The most important and renowned of them was Rabbi Jacob Isaac Horowitz, the Seer of Lublin (1745–1815), whose disciples and supporters included most of the Hasidic leaders of the following generation. The book presents a comprehensive image of the Hasidic leadership in its variants in a wider perspective; it deals with the interrelationship between the authoritative leadership and the other concentric circles that constructed the movement – the court and the heterogeneous community of followers.

The book is divided into two main sections: the first is dedicated to the figure of the Seer of Lublin himself, and the second deals mainly with two of his most renowned disciples who were active during the first decades of the

2. Revelation and Tradition: Halakha and Hasidism	163
3. Messiah! The Great Fall	173
4. Family, Disciples, and Legacy	179
Chapter 6: Przysucha	195
1. Hasidism of Truth: The Holy Jew of Przysucha	195
2. Hasidism of Wisdom: R. Simhah Bunim of Przysucha	205
Chapter 7: The Making of the Przysucha Myth	215
1. Discovering Przysucha	215
2. The Maskilic Image	216
3. Hasidic Visions	222
4. The Neo-Hasidic View	226
5. Historiographical Insights	231
Chapter 8: A Revolution in Hasidism ?	236
1. Separatism and Dispute	236
2. Reality and Invention	250
3. Conclusion: What was Przysucha?	282
Epilogue	286
Bibliographical Abbreviations	293
Index	343

Table of Contents

Preface	9
Introduction	11
Chapter 1: The Founder – The Seer of Lublin	25
1. Early Life	26
2. The Path to Leadership	29
3. Settlement in Lublin	34
4. Tsaddik in the City	48
Chapter 2: The Book and the Sermon	56
1. The Hasidic Book	56
2. Transcribing the Seer's Books	59
3. Recalling Hasidic Thought	61
4. Reception	64
5. The Sermon	68
Chapter 3: The Tsaddik	81
1. The Ambivalence of Corporeality	82
2. "If there is no flour there is no Torah" – Material Tsaddikism	86
3. Continuity or Innovation	95
Chapter 4: The Court – Leader and Devotees	101
1. Court Structure	101
2. Pilgrimage to the Court	105
3. Court Finances and the Tsaddik's Livelihood	121
4. The Popular Context	132
5. The Elitist Context	138
Chapter 5: Between Worlds	146
1. Magic and Visions	146

Editorial Board

Prof. Immanuel Etkes (chair), Prof. Gur Alroey, Prof. Elisheva Baumgarten,
Prof. Yaron Harel, Mr. Yehezkel Hovav, Prof. Yaacov Shavit, Mr. Zvi Yekutieli,
Prof. Motti Zalkin

Director of Publications: Maayan Avineri-Rebhun

Editor in Chief: Yehezkel Hovav

Hebrew editing: Avraham Ben-Amitai

Production editor: Tanya Schramm

The publication of this book was made possible by grants from

The Ministry of Culture and Sport – Culture Authority

Beit Shalom Aleichem

The Rabbi Levi Yitzchak of Berdichev Chair of Hasidic Studies

Sponsored by Levi Yitzchak & Yehudit Rachmani, Bar-Ilan University

The Marcell and Maria Roth Chair in the History and Culture of Polish Jewry,
Bar-Ilan University

The Israel and Golda Koschitzky Department of Jewish History and Contemporary
Jewry, Bar-Ilan University

ISBN 978-965-227-346-8

Catalogue No. 185-674

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 02/2018

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.

Typesetting: Irit Nachum

Printing: Cordoba Printing and Binding

Uriel Gellman

The Emergence of Hasidism in Poland

The Zalman Shazar Center
Jerusalem

Uriel Gellman

The Emergence of Hasidism in Poland